

ИСИДОРА Г. БЈЕЛАКОВИЋ*

*Филозофски факултет
Универзитета у Новом Саду*

ФАЗЕ У СТАНДАРДИЗАЦИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И МЕСТО 1847. ГОДИНЕ У ЊИМА**

Стандардизација једног језика представља изузетно сложен процес који подразумева реализацију више етапа, познатих под називом фазе у планирању језика. У овом раду анализирају се оне фазе у планирању стандардног српског језика које се уочавају до средине 19. века, како би се још једном указало на време њихове реализације, али и на значај 1847. године у њима – године за коју се истовремено везују незванична акцептација, елаборација и имплементација будућег стандарднојезичког израза.

Кључне речи: планирање језика, стандардизација, српски језик, 1847. година

1. Увод

1.1. Познато је да формирање стандардног језика представља изузетно комплексан и дуг процес који може бити реализован (1) природним путем, спонтано, након дугог континуираног развоја писаног књижевнојезичког израза (уз могућу интеграцију са урбаним/руралним варијететом, социолектом и сл.), (2) свесном интервенцијом појединаца или (3) специфичним варијацијама синтезе оба наведена принципа.

1.2. У процесу планирања језика, као што је познато, може се уочити неколико фаза, при чему је у србистици у највећој мери прихваћена систематизација коју нуди проф. М. Радовановић (1996: 5–6; 2003: 186–197): селекција (одабирање), дескрипција (описивање), прескрипција/кодифи-

* isidora.bjelakovic@gmail.com

** Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

кација (прописивање), елаборација (разрађивање), акцептуација (прихватање), имплементација (примењивање), експанзија (ширење), култивација (неговање), евалуација (вредновање), реконструкција (преправљање). Тек када се ове фазе остваре, један језик може у потпуности да преузме функцију стандардног – функционално поливалентног и еластично стабилног, кодификованог, аутономног и јединственог језичког израза једног колектива – како у писаној тако и у говореној употреби (Брозовић 1970).

2. Фазе у стандардизацији српског језика током прве половине 19. века

2.1. Уколико се, како у погледу употребе књижевнојезичких идиома тако и ставова у вези са њима, осврнемо на стање међу Србима у време када се појављује Вук (друга деценија 19. века), сасвим је извесно да јединственог пута није било, те да су се пред тадашњим културним трудбеницима отварале три могућности (уз низ варијација сваке од њих):

- (1) конципирање будућег стандарда на основу хибридне језичке творевине, настале пре свега вернакуларизацијом рускословенског/ руског језика на свим језичким нивоима у духу просветитељских идеја друге половине 18. века (*славеносрпски*);
- (2) креирање књижевног језика лексичком надградњом вернакулара – пре свега урбаног варијетета заступљеног на територијама тадашње Јужне Угарске – помоћу културно доминантног рускословенског и руског књижевног језика (*госићејевски шии језика*); и
- (3) инаугурација српског стандарда, заснованог искључиво на вернакуларној бази, пре свега руралне средине, територијално разједињене, уз насумичну препоруку источнохерцеговачког дијалекта, али без присуства културног интердијалекта, дакле, уз изванредан раскид са дотадашњом традицијом (*народни језик вуковског шии*).¹

2.2. Полазећи од концепта који ће довести до конституисања српског стандардног језика, дакле, од последњег међу наведеним, а посматрајући тадашња збивања из перспективе планирања језика, ваљало би се још једном подсетити на време реализације појединих фаза током прве половине

¹ Овом приликом занемарују се усамљени ставови о потреби за стабилизацијом рускословенског језика као књижевног језика Срба (на пример, П. Кенгелца и Г. Трлајића).

19. века како би се јасно уочило место 1847. године у њима и истакао њен значај.

I. Селекција

I.1. Иако о фази селекције – која подразумева одабир језика или језичког варијетета, дијалекта или социолекта, који ће бити у основици језичке норме (Радовановић 2003: 189–191), свакако говоримо од 1814. г., када је објављена *Писменица српског језика* Вука Стефановића, у којој је експлицитно постављена идеја о томе да „говор они Сербља који живе по селима, далеко од градова” (Стефановић 1814: XI), дакле, рурални варијетет, треба да буде основа будућег стандарда, ова ће поставка у потпуности бити елаборирана у манифесту Вукове језичке, правописне и азбучне реформе – у Предговору *Српског рјечника* из 1818. г. Због тога се с правом наводи да од овог речника креће еволутивни пут развоја стандардног српског језика (Ивић 1998: 190).

I.2. Међутим, потпуно би неосновано било говорити о томе да идеја о увођењу народног језика није постојала и пре Вука. Ако занемаримо Венцловића, у духу просветитељских идеја већ током 2. половине 18. века појединци иступају са својим јасним ставом о томе да писани језик треба да буде народни – Орфелин, Доситеј, Рајић, Соларић, Мркаљ, Милованов и др.

I.3. С друге стране, ако обратимо пажњу на Вуков рад, онда свакако не треба заборавити чињеницу да он није од самог почетка свог деловања на пољу језичке и азбучне реформе имао јасне ставове у погледу крајњих граница измена које жели да унесе у систем. Познато је, наиме, да је приликом формулисања својих погледа на књижевни језик у првој фази свог рада – у периоду од 1814. до 1817/1818. г. – млади Вук тек назначио извесне обриси граница својих реформаторских захвата. Његове поставке у овом периоду, како аргументовано наводи А. Милановић (2015), нису се много разликовале од стања у доситејевском типу књижевног језика. Оваква ситуација уочава се пре свега у посветама, писмима, а далеко мање у наративним текстовима, напоменама и сл., а манифестује се у следећем: (1) развијена, барокна реченична структура, (2) уклањање морфолошких и задржавање лексичких славенизама (углавном у горњем лексичком слоју), (3) наглашенији пуризам према интернационализмима и турцизмима, него према славенизмима (Вук, наиме, сматра да је боље употребити сла-

венизам /полк/ него галицизам /регимента/²; боље лексеме /приступ/ или /нападеније/ него турцизам /јуриш/). Наведене ставове Вук експлицитно наводи и у рецензији *Новина српских* 1814. г.

I.4. Из свега наведеног може се извести јасан закључак да и доситејевци и Вук, како истиче А. Милановић (2015), полазе од исте поставке – од хомогене диглосије (додала бих – интратекстуалне), да би временом доситејевци остали на истом путу, а Вук пошао даље и статус нижег варијетета превео и у позицију вишег, који ће потом попуњавати посрбљеним лексичким славенизмима.

I.5. Вуков програмски став постаје, дакле, заокружен и доживљава своју пуну еманаацију и коначну форму тек 1818. године у *Српском рјечнику*, да би временом он био допуњаван и углађиван у појединостима (Ивић 1998: 190).³

Тек од тада, визија будуће структуре одабраног „народног” језика код традиционалиста, с једне, и Вука и вуковаца, с друге стране, постаје другачија и ствара се услов за тзв. језички фронт: од урбане говорне базе Јужне Угарске (међу традиционалистима) до руралне, пре свега источнохерцеговачке, уз либералан однос и према осталим дијалектима (међу вуковцима). Постојао је ту и низ других начела која су утицала на то да се понекад неоправдано помишља на два дијаметрално супротна варијетета (на пример, кад је реч о структури лексичког система, међу традиционалистима постојало је индивидуално варирање у погледу степена пуристичких тенденција ка интернационализмима, оријентализмима и германизмима, а код вуковаца пре свега према славенизмима; в. Милановић 2013: 139).

I.6. Поред тога, важно је напоменути и то да је Вукова идеја о томе да сваки аутор треба да пише својим дијалектом (настала у почетној фази рада – вероватно услед одсуства јасног увида у дијалекатске дивергенције српског језика) водила, ипак, ка погрешном путу – ка регионалности и расцепканости, потпуно неприхватљивој за један стандарднојезички из-

² Наведена лексема код Срба је вероватно дошла преко немачког језика.

³ Иако је у *Предговору* наведеног дела Вук јасно формулисао своју реформу, познато је да и у овом тексту постоји несклад између програмског става и структуре језика којим је тај став формулисан (нпр. у списку пренумераната уочавају се бројни славенизми: совјетник, превосходителство, величество, височајши, верховни и др.; лингвистичка терминологија такође је великој мери преузета из руског језика и сл.). Све је ово била природна последица стања у неелаборираном језичком изразу – чистом народном језику – о којем је лакше било говорити као о будућем стандарду него писати на њему.

раз, чега ће Вук временом постати свестан покушавајући да премости овај проблем различитим решењима, удаљавајући се од свог матичног идиолекта и уједначавајући будући стандард.

II. Дескрипција

За фазу дескрипције може се рећи да је реализована истовремено са селекцијом, будући да је у *Писменици* и *Српском рјечнику описана* основна граматичка и лексичка структура одабране базе. Иако је веома важно да опис одабраног језичког система буде тачан, објективан, без вредносних судова, најрелевантнијим параметром сматра се *исиритност*, тј. *поштиност* датог описа (Радовановић 2003: 192).⁴ Због тога би ова фаза требало да се остварује у континуитету, пратећи језички развој и описујући га.⁵ Због тога се никако не сме помишљати на то да је фаза дескрипције у потпуности реализована током 1814. и 1818. г. објављивањем наведених дела. Она се, наиме, наставља и након 1818. у делима које Вук публикује описујући одређени сегмент језичке структуре: *Главне разлике између данашњега славенскога и српског језика* (Даница, 1826), *Главна свршивања сушностивителни и прилагателни имена у српском језику* (Даница, 1828).⁶ Овај посао наставиће његови сарадници и епигони: Ђ. Даничић у *Малој српској граматици* (1850), *Српским акценцима* (1856), *Српској синтакси* (1858) и др.; Ј. Живановић у бројним полемичким списима, у *Изводу из српске граматике* (1878); у *Српској синтакси* (1889) и др., Ј. Бошковић у *Из-*

⁴ Веома је важно напоменути да је у свести наших језикословаца тог времена (било вуковаца било традиционалиста) описивање структуре српског језика значило, на првом месту, давање прегледа морфолошких категорија са типологијом врста речи, њиховим облицима, парадигмом и сл. Графијски и фонолошки ниво, прозодијски систем, морфонологија, дијалектологија, творба речи (уз изузетак *Српске граматике* Ј. Суботића из 1847.; в. Милановић 2017а) – све се то налазило у другом плану. О синтакси падежа тек у назнакама пише Видаковић (1838), да би је Ј. Поповић (1843) преузео и донекле разрадио, поставивши чак и основна начела синтаксе реченице. Коначно, детаљној анализи синтаксе падежа посвећује се тек Ђ. Даничић. О лексикологији у анализираним граматицима нема ни назнака. Више о структури граматичких приручника прве половине 19. века в. у Окука 2016; Бјелаковић 2016; Милановић 2017.

⁵ Променама је, пре свега, склон лексикон једног језика и уколико се његов опис повремено не ажурира, постоји опасност од тога да се у опису „савременог” језика затекне велик број архаизама и историзама, а да неологизми остану изван њега.

⁶ У питању је познат елаборат о деривационим суфискима именица и придева у српском језику.

воду из српске граматике (1864), *Српској синтакси* (1864), С. Новаковић у *Српској синтакси* (1874), у *Српској граматизи* (1879) и др.

III. Прескрипција

III.1. Иако је очекивано и објективно да фаза дескрипције претходи прескрипцији или кодификацији⁷ (Радовановић 2003: 192), могуће је да се ове две фазе одиграју симултано и управо се то и десило у процесу стандардизације српског језика. Наиме, поред тога што се у *Српском рјечнику* из 1818. г., *Српској граматизи* објављеној уз њега, као и у наведеним делима из 1826. и 1828. описује језичка структура одабране базе и указује на то шта јесте део те базе, на овај начин се имплицитно указује и на оно што остаје изван њених оквира, чиме се, у ствари, *зачочиње* и процес прескрипције. Тако, Вук на самом почетку *Писменице* пише:

„Писменица Србскога језика јест наука која садржава правила како треба Србске речи писати, уписане изговарати; по том познавати, и у различном употребљавану склањати (прегибати), и из речи разговоре састављати” (1814: 4; подвукла И. Б.).

III.2. Ипак, о прескрипцији у пуном смислу речи не може се говорити све до средине 19. века и појаве *Мале српске граматике* Ђ. Даничића, где се уз дескрипцију, корак по корак, прелази и на прескрипцију (нпр. Даничићев опис језичког система није потпун у том смислу што он не наводи регионализме попут: *његакар*, *менекарена*, *џизи*, *џизије*, *џизим* и сл., које је Вук доследно исписивао). Поредећи Вукову и Даничићеву граматику, Ј. Кашић пише:

„Вук је желео, очигледно, да покаже све богатство српскога језика и стога је његово дело пуно веома интересантних, а често и значајних запажања и појединости. Даничићеве тежње су, пак, биле друкчије, уосталом као и потребе друштва у коме је његова грамика настајала. Није било више потребно доказивати предност народног језика и Вуковог правописа. То је био урадио Вук. Сада је било потребно што јасније и прецизније формулисати основна правила језика који је управо постојао књижевни. А то је урадио Даничић” (Кашић 1975: 89).

⁷ Наведена фаза подразумева прописивање правила за избор и употребу језичких средстава путем израде нормативних речника, грамика и приручника, односно правила која обавезују говорне представнике датог језика да се њиме служе „у комуникацијским и стваралачким поступцима” (Радовановић 2003: 192).

Ш.3. Поред тога, ситуација је додатно сложенија јер не само да у процесу стандардизације српског језика селекција, дескрипција и кодификација започињу готово истовремено, него се ту отвара нов проблем – проблем *односа описиваног језика и мешајезика* у Вуковим граматичким списима (*народни* и *доситејевски*), који ову ситуацију чини готово конфликтном. Као што је већ напоменуто, одабран је, делимично описан и прописан један варијетет – *рурални* вернакулар, али средствима другог варијетета – *урбаног* вернакулара – доситејевског типа језика.

Ранија истраживања граматичких приручника прве половине 19. века јасно указују на наведену неусаглашеност (Бјелаковић 2016; Милановић 2016; 2017):

„Док Вук, наимае, у *Писменици* заступа јасан став о језику села као језику који описује, он се истовремено у терминологији ослања на руску/рускословенску лексику, уз низ посрбљених термина и кованица (нпр. *славенизми*: мјестоимение – ‘заменица’, причастие – ‘партицип’, нарјечие – ‘прилог’, междометие – ‘узвик’, име суштествително – ‘именица’, [...] именителни, родителни, дателни, винителни, звателни, творителни падеж; јединствени / множествени број – ‘једнина, множина’; *јосрбице, калкови* и *кованице*: правописанье, правоизговарање, склањање, гласоударење – ‘акцент’, самогласно и согласно писме, пригласило – ‘акцент’, повраћателни глагол). Ситуација се, у погледу терминологије, није битније променила ни у *Српској грамаици* из 1818. – те у њој, на пример, наилазимо на термине: самогласна и полугласна слова, јединствени број, мложествени број, слово, глас, гласоудареније, име суштествително, прилагателно, ...” (Бјелаковић 2016).⁸

У ранијим истраживањима утврђено је и то да су до 7. деценије 19. века готово све граматике „српског језика” писане доситејевским типом језика (Бјелаковић 2016; Милановић 2017).

О идентичности језика и метајезика може се говорити тек од Даничићеве *Мале српске грамаиике* (1850), где се, за разлику од Вукове терминологије, полако уводе интернационални термини, уз често навођење латинских пандана устаљених термина славенизама (в. Кашић 1975: 79–80).

Све ово доводи до закључка да су уједначавање и елаборација будућег стандарднојезичког израза биле неопходне.

⁸ Више о прегледу развоја лингвистичког термилошког система у 19. веку в. у Мачановић (2018).

IV. Реконструкција

IV.1. Једном утврђена основица језичке норме и стандардног језика, како истиче М. Радовановић (2003: 191), „не пориче могућност даљег језичког равоја, мењања и богаћења”. Тако сам Вук у неколико наврата спроводи фазу реконструкције, уносећи измене у своју првобитну поставку.

Већ 1836. у *Српским народним пословицама* он, на име, враћа фонему /x/ у систем, свесно мењајући свој ранији категоричан став о језику села као узорном,⁹ уједначавајући овим потезом парадигму, урбанизујући будући стандард и спровodeћи истовремено његову делимичну архаизацију.¹⁰

Потом, 1839. године – током полемике са Ј. Хаџићем – Вук искључује из система резултате јекавског јотовања фонема /т/ и /д/ (нпр. *ћерати*, *ђевојка*).

Временом, одступајући од своје примарне поставке да свако треба да пише својим дијалектом, а у тежњи ка већој језичкој уједначености, Вук нуди и познати модел „опћене правилности” 1845. г.: 1. новоштокавска акцентуција; 2. сугл. /ћ/, а не /ј/ у речима попут *међа*; 3. гласовна група /шт/, а не /шћ/ (као резултат старог јотовања) у примерима попут *ћуштер*; 4. сугл. /ћ, ђ/, а не /јт, јд/ у облицима са специјалним јотовањем, нпр. *гоћи*, *гођем*; 5. реализовано ново јотовање у примерима као *ћруће*, *ћробље* (а не *ћруће*, *ћробје*); 6. наставак *-а* у Г мн. именица; 7. финално *-ма* у дативу, инструменталу и локативу множине свих именица (в. Ивић 1998: 222–224).

На овај начин Вук је тежио да уклони фонолошке и морфолошке регионализме, често присутне у војвођанским говорима, а самим тим и у књижевним делима писаца са ових простора.¹¹

IV.2. Поред ијекавског, временом се усталио и екавски изговор, што је било потпуно очекивано будући да су простори шумадинско-војвођанског дијалекта културно и економски били далеко развијенији у односу на источнохерцеговачке (Ивић 1998: 238).¹²

⁹ Потврду за употребу ове фонеме, познато је, уочио је у Дубровнику и говору *ћрагских* муслимана у Босни (в. Ивић 1998: 204).

¹⁰ Фонема /x/ део је фонолошког система црквенословенског језика, а у народним се говорима употребљавала до 17. века (в. Ивић 1998: 204).

¹¹ Неке од наведених црта појављиваће се чак и педесетих и шездесетих година 19. века, на пример, код Б. Атанацковића, Ђ. Јакшића, Ј. Ј. Змаја, Лазе Костића и др. (Ивић 1998: 237).

¹² Временом се појавила струја писаца који су, иако родом екавци, поједина своја дела писали ијекавицом. С друге стране, сам Вук у периоду од 1828. до 1834. г. у неколико својих списа употребљава екавицу.

IV.3. Коначно, у 2. издању *Рјечника* (1852) Вук уноси и ситније фонолошке корекције у погледу резултата извесних морфоолошких алтернација, регионално интонираних: нпр. (1) алтернације /мн/ у /мл/, /вн/, тј. /мњ/ у /мљ/ – настале као резултат дисимилације по назалности (нпр. у 1. издању *Рјечника* Вук бележи само лексему *млојо*, да би у 2. издању формама *млоји* и *мноји* дао статус дублета, при чему препоручује *мноји*; слична је ситуација посведочена и код лексема *шавница* и *шамница*, *сумља* и *сумња*).

IV.4. Све наведене измене сасвим очигледно упућују на то да је до средине 19. века фаза реконструкције реализована у неколико наврата. Вуков нов идеал постаје, дакле, књижевни језик настао селекцијом најзаступљенијих језичких особина из различитих говорних подручја како би језичка структура постала уједначена. Ово је у највећој мери било подржано и стањем у језику народног фолклорног стваралаштва – у тзв. новоштокавској фолклорној коине (према Брозовић 1970).

V. Елаборација, акцентација и имплементација

V.1. Коначно долазимо и до другог проблема са којим се Вук, сасвим је извесно, суочавао – проблема неизбрушеног језичког израза који је требало да понесе улогу функционално поливалентног.

Уколико се у обзир узму само текстови који су до четрдесетих година 19. века писани на народном језику вуковског типа, онда се готово слободно може рећи да је фазу *елаборације* (структурног и функционалног оспособљавања изабраног језика) до овог времена спроводио један човек – Вук. Иако је и пре 1847. године он наилазио на истомишљенике, они су, поред дела на доситејевском језику (писаних традиционалном нерреформисаном ћирилицом) само спорадично објављивали текстове на народном језику вуковског типа и реформисаној вуковској ћирилици: нпр. Стефан Стефановић – *Ога њ. Вуку Стефан. Караџићу* (Лѣтописъ за годину 1826, часть трећа, стр. 77–81),¹³ Адам Драгосављевић – *Преосвешћеному*

¹³ Оригинални текст доступан је на адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=1839&m=2#page/1/mode/1up>.

Стефановић је, иначе, Г. Магарашевићу за *Лѣтопис* послао још неколико оригиналних песама и превода на Вуковој реформисаној ћирилици, али Магарашевић није смео да их објави. Он о томе обавештава Хаџића следећим речима: „Ја нити могу нити смем оном ортографијом прилоге његове печатати његове печатати, којом су написани” (в. Милисавец 1987: 81).

ѳосѳодину Стефану Станковићу православном скороѳосѳављеном еѳискоѳу будимском приѳивка (Будим 1829),¹⁴ *Димитрије Тирол – Славенска ѳрамаѳиѳка* (Беч, 1827)¹⁵ и др. (в. Ивић 1998: 196). Ипак, и овим стидљивим излетима у вуковски језик они започињу фазу имплицитне акцептуације и имплементације, наговештавајући ново време, време које ће у духу романтичарских идеја донети снажан замах вуковском језику.

V.2. Поред тога, од изузетне је важности нагласити још један моме-нат. Фаза елаборације, дубоко сам уверена, не сме бити посматрана искључиво кроз призму Вука и вуковаца јер се српски језик прве половине 19. века разрађивао и међу традиционалистима. Они су, наиме, одиграли веома важну улогу приликом постављања фундамената будућем научном, публицистичком, административном, књижевноуметничком стилу. Ове су основе, сасвим сигурно, инкорпориране у српски књижевни језик заснован на вуковским начелима, и у посрбљеном руху наставиле да живе, али и да се даље развијају током друге половине 19. века. Из истих разлога, необјективно би било игнорисати и рад Друштва српске словесности, чије ће „називословне речи” управо 1847. г. објавити Ј. Стерија Поповић. Подсетимо се чињенице да, иако је систематски рад на изради терминолошког система прекинут 1845. г. (пре свега Вуковом интервенцијом) будући да велик број понуђених назива није одговарао структури српског језика (нпр. *вешѳоѳлес* за балет, *женски доношај* за мираз и сл.), многа од понуђених решења живе и данас у језику (*браколомаѳ, ѳравобраниѳељ, двосмислено, обосѳран, рачуноводѳиво, ѳрибор, ѳревраѳ, ѳоѳис, ѳозив, сукѳоб, ѳри-нуда, ѳреѳѳлаѳѳа, ванбрачно деѳѳе, дедовина...*).

V.3. О почецима елаборације вуковског језика у пуном смислу говоримо, међутим, тек од 1847. г. – када Б. Радичевић и П. П. Његош показују нешто сасвим ново: *овај језички модел има ѳоѳѳенѳијал за дела врхунске уметничке вредности*.

Исте године Ђ. Даничић у *Раѳѳу за српски језик и ѳравоѳис*, а потом 1850. у *Малој српској ѳрамаѳиѳци*, указује на потпуну оспособљеност овог језика за потребе научног стила.

Конечно, објавивши након 27 година свој превод *Новоѳ завјешѳа*, Вук показује да то важи и за текстове сакралног садржаја.

¹⁴ Дело је доступно на следећој адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3767&m=2#page/6/mode/2up>

¹⁵ Наведено дело писано је Вуковом реформисаном ћирилицом, али доситејевским типом језика јер је терминологија углавном руска). Доступно је на адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1536&m=2#page/18/mode/2up>

V.4. *Раџом за српски језик и правопис*, поред тога, са језичког фронта бива уклоњен и последњи озбиљан Вуков ривал – Јован Хаџић. Његови претходници давно су се удаљили са полемичке (па и животне сцене) – С. Стратимировић 1836, С. Текелија 1842.¹⁶ – што значи да је 1847. готово у потпуности отворила пут Вуковим следбеницима ка коначној инаугурацији и *имплементацији* одабраног језичког варијетета, писма и правописа – народног језика вуковског типа, вуковске ћирилице и фонолошког правописа.

V.5. Иако су, дакле, и раније постојали истакнути појединци који су подржавали Вука (нпр. Л. Мушицки, Г. Магарашевић, Е. Коларовић, С. Илић, Д. Фрушић, В. Чокрљан, П. Атанацковић, Ј. Суботић, Ј. Стејић и др.), нико се до 1847. није усудио да, попут Даничића, јавно иступи и експлицитно прихвати Вукове језичке поставке, без обзира на могуће последице.

Свесно стајући уз Вука и његова програмска решења, за разлику од претходника, Његош, Радичевић и Даничић¹⁷ у потпуности прихватају само *један* – вуковски пут, настављају у том духу и својим примером позивају и остале интелектуалце на стваралаштво засновано на језику који им је оставила културна фолклорна прошлост, а чија је начела у основи поставио Вук. На овај начин они не само да настављају фазу *елаборације* него реализују и *неофицијелну акцијентацију* (експлицитну код Даничића и имплицитну код Његоша и Бранка), али и *имплементацију*.¹⁸

¹⁶ Текелија је, познато је, још 1842. г. донео одлуку о томе да се текстови у Матици смеју штампати искључиво старом ћирилицом. Упркос либералним ставовима појединих уредника Летописа – Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића, ова одлука бива измењена тек 1865. г. тако да су се текстови аутора могли штампати у изворној верзији. Коначно, од 1871. г. – када Јован Бошковић постаје уредник Летописа – доследно се увођи вуковско фонолошко писмо и фонолошки правопис (в. Милисавец 1987).

¹⁷ Веома је важно истаћи да ова четворица лучоноша нису деловали инокосно. Сви су се они веома добро познавали и сарађивали. Његош је, на пример, дао усмени благослов, попут Рајачића, за публикавање Вуковог превода *Нове завјешта*. Вуку је *Горски вијенац* био познат још из рукописа. О Бранковом и Даничићевом пријатељству сведоче и речи Мине Караџић: „Та они се не дијелише ни часа” (в. Милинчевић 1997: 733).

¹⁸ Нетачно би било везивати реализацију наведених фаза за 1847. јер су наведена дела настајала раније. Оно, међутим, што је изузетно важно јесте чињеница да су она *публикована* 1847. и тако постала доступна широј јавности. Због тога и не говоримо о томе да је Вук елаборирао језик у *Новом завјешту* још 1820. – када је прва верзија превода настала – јер резултат наведеног процеса не би ни био видљив, опипљив да је дело остало у рукопису.

У том смислу, потпуно остају неважни Његошеви славенизми у *Горском вијенцу*¹⁹, *стара ћирилица којом је дело публиковано, ирелевантни су Бранкови регионализми* (в. Ивић 1998: 212), као и *Даничићеве филолошке омашке у Рашу за српски језик и правопис*.²⁰ Важна је, пре свега, јасна свест и опредељење које су ови колоси носили, повлачећи за собом бујицу младе српске интелигенције, нове генерације српских интелектуалаца, инспирисане романтичарским идејама.²¹

V.6. Значај 1847. године не треба, ипак, сагледавати иаскључиво кроз призму наведена четири дела. Она мора бити посматрана из далеко шире перспективе.

Прво, исте је године Ј. Суботић саставио и своју *Српску граматикку*, прву и једину која је победила на конкурсима за „граматику српску” који је Матица објављивала у неколико наврата од 1833. (в. Милисавац 1987: 138; Милановић 2016). У Суботићевој граматизи у начелу је прихваћена Вукова азбука, те из тог разлога није ни публикована (Милисавац 1987: 149; Милановић 2016).²² Сама чињеница да је тадашњи уредник *Летописа Матице српске*, једне од најконзервативнијих установа међу Србима тог времена, прихватао нове књижевнојезичке идеје, добар је показатељ да су се у српском друштву дешавале радикалне промене које су почеле да урушавају графјиско-ортографско-језички традиционализам.

Друго, колико год да је штампарија Јермена мехитариста значајна за инаугурацију вуковских идеја јер се поставља питање која би од наведених дела вуковске поставке уопште и била штампана да њих није било, толико се не сме заборавити заслуга Ј. Суботића за објављивање Даничићевог

¹⁹ Више о језичкој хетерогености *Горског вијенца* в. у Стијовић 1999.

²⁰ Више о критичкој анализи наведеног Даничићевог дела в. у Ивић 1997.

²¹ Пишући о односу Радићевића и Даничића, А. Белић (1947: 67) истиче следеће: „У чему је, према свему овоме, значај ове двојице књижевних и културних радника за победу Вукова покрета? У пуном творачком усвајању Вукова духа [...] они нису били епигони великог реформатора и покретача наше националне културе, генијалног Вука, него творачки сарадници његови”.

²² Суботићева концепција подразумевала је, наиме, 31 графему – Вуков реформисан графјиски систем допуњен графемом јат. Овом решењу Суботић је остао веран до 1881. г., односно до свог последњег штампаног дела. На овај начин Суботић је, у жељи ка постизању брже националне интеграције, покушавао да превазиђе дијалекатске дивергенције (в. Милановић 2005; 2016: 124–133).

Раџа за српски језик и правопис, јер је управо он одобрио његово публикавање у Пешти.²³

Не треба препустити забораву, између осталих, ни Јоксима Новића Оточанина, који 1847. објављује *Лазарицу или Бој на Косову*, дело скромније уметничке вредности, али писано на народном језику реформисаном ћирилицом.²⁴

V.7. Прихватање није, наравно, захватило нацију у целини. Вуков превод *Новой завети*, као што је познато, у Кнежевини Србији добио је у потоњим годинама квалификацију „опасне” књиге, наилазећи на јавни прогон и забрану увоза и куповине. Пожунска *Младеш српска* оградилa се од Бранкове посвете *Песма* српској омладини због његовог отвореног критичког става према појединим интелектуалцима тог доба. За разлику од Даничића, Стерија није имао тако високо мишљење о Бранковим песмама.²⁵

Било је потребно извесно време да се фазе акцептуације (и незваничне и званичне), имплементације и експанзије у потпуности реализују.

3. Закључак

Иако о официјелној акцептуацији вуковског модела језика, писма и правописа можемо говорити тек од 1868. године, када је у Кнежевини Србији укунут стари правопис, у процесу стандардизације српског књижевног језика значај 1847. године остаје неоспоран. Ова година представља својеврсну међу на којој се завршава период доминације конзервативне традиционалистичке струје и борбе за увођење народног језика у основу будућег стандарда, а почиње ново доба – доба узлета књижевног језика вуковског типа, који се тада одваја од говорне базе и креће сопственим путем. Због тога 1847. година с пуним правом носи квалификацију преломне тачке у развоју српске културе.

Свестан онога што је донела ова година, Даничић овакав заокрет у развоју књижевног језика описује на следећи начин:

²³ Миклошић није дозволио штампање овог дела због наредбе бечких власти да се онемогуће напади на Хаџића (в. Милисавец 1987).

²⁴ Више о значају овог дела в. у Окука 2014.

²⁵ Више о реакцијама након објављивања ових дела в. у Константиновић 1997: 41–42; Пантић 1997.

„Тјем се завршује једно вријеме, а друго истом настаје: завршује се старо вријеме којему је на крају народни језик у данашњем свом станју, а настаје ново, којему је на почетку тај језик” (1878).

У сличном духу, Стојан Новаковић ову промени схвата као пут од народног језика у књижевности до „књижевног народног језика” који се сада одваја од народних говора и креће сопственим путем (1888: 62).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1947:** А. Белић, *Вук и Даничић. Чланци и расправе*, Београд: Просвета.
- Бјелаковић 2016:** И. Бјелаковић, Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника „српског” језика у XIX веку). *Зборник у част Љиљани Суботић. Теме језикословне у србистички кроз дијалектологију и синхронију*. Нови Сад: Филозофски факултет, 55–68.
- Брозовић 1970:** D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Даничић 1878:** Gj. Daničić, *Ogled*, preštampano u RJAZU 1975–1976.
- Ивић 1997:** П. Ивић, Ново читање Даничићевог *Раша за српски језик и правопис. Година 1847. у српској књижевности и култури*. 150 година касније. Београд: САНУ. Научни скупови. Књига ХСІ. Одељење језика и књижевности. Књига 13, 153–163.
- Ивић 1998:** П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Кашић 1975:** Ј. Кашић, Једно поређење Вукове и Даничићеве граматике, *Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику* XVIII/1, 77–90.
- Константиновић 1997:** З. Константиновић, Културна мисија и политика, *Година 1847. у српској књижевности и култури*. 150 година касније, Београд: САНУ, Научни скупови, Књига ХСІ, Одељење језика и књижевности, Књига 13, 35–43.
- Мацановић 2018:** А. З. Мацановић, *Српска језикословна терминологија у 19. веку*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Милановић 2005:** А. Милановић, Суботићева концепција српског књижевног језика, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, 34/1, 281–297.
- Милановић 2013:** А. Милановић, *Језик веома полезен*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2015:** А. Милановић, Рана Вукова језичка свест и статус славенизма (1814–1818). *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Научни скупови САНУ, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27, 145–157.
- Милановић 2016:** А. Милановић, Значај *Српске граматике* (1847) Јована Суботића, *Предавања*, 5, Семинар српског језика, књижевности и културе, Београд: МСЦ, Филолошки факултет, 121–136.

- Милановић 2017:** А. Милановић, Морфологија у Суботићевој *Српској грамаматици* (1847), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, 46/1, 65–76.
- Милановић 2017а:** А. Милановић, Творба речи у *Српској грамаматици* Јована Суботића (1847), *Српски језик* 22/1, 361–374.
- Милинчевић 1997:** В. Милинчевић, Вук и Бранко – век и по након 1847. године, *Летопис Матице српске*, новембар, 731–745.
- Милисавац 1987:** Ж. Милисавац, *Матица српска и Вукова реформа*, Нови Сад: Матица српска.
- Новаковић 1888:** С. Новаковић, Српска Краљевска Академија и неговање језика српског: посланица Академији наука философских, прочитана на свечаном скупу академије, држаном 10. септембра 1888. у славу стогодишњице Вука Стеф. Карачића, *Глас СКА* 10.
- Окука 2014:** М. Окука, Допринос Вуковој побједи у реформи језика и правописа: Лазарица или Бој на Косову Јоксима Новића Оточанина из 1847. године, *Српски језик* XIX, 577–584.
- Окука 2016:** М. Ђ. Окука, Српска граматика или писменица Јована Поповића (1843). Теме језикословне у србистици. *Зборник у част Љиљани Суботић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 69–88.
- Пантић 1997:** М. Пантић, Година 1847. у српској култури, *Летопис Матице српске*, 1997, мај, 729–737.
- Радовановић 1996:** М. Радовановић, Предговор, *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1–16.
- Радовановић 2003:** М. Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Treće izdanje.
- Стефановић 1814:** В. Стефановић, *Писменица српскога језика по говору простога народа написана Вуком Стефановићем Србијанцем*, У Виенни.
- Стијовић 1999:** С. Стијовић, О језику Горског вијенца, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури. 150 година касније*, Београд: САНУ, Научни скупови, Књига ХСІ, Одељење језика и књижевности, Књига 13, 109–115.

Isidora G. BJELAKOVIĆ

PHASES IN STANDARDIZATION OF SERBIAN LANGUAGE
AND THE PLACE OF YEAR 1847 IN THEM

Summary

Standardization of one language is an extremely complex process that involves the realization of several stages, known as the phases in language planning. This paper analyzes those phases in the planning of the standard Serbian language that are noticed until the middle of the 19th century, in order to once again point to the time of their realization, but also to the significance of 1847 in them – a year that is associated with simultaneous unofficial acceptance, elaboration and implementation of the future standard Serbian language.

Key words: language planning, standardization, Serbian language, 1847.